

Наташа П. Ракић¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за проучавање језика и књижевности

КОЛОНИЈАЛНА ПРОПАГАНДА У НЕМАЧКОМ КЊИЖЕВНОМ ДИСКУРСУ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА²

Идеја о колонизацији ради учвршћивања немачког идентитета и освајања новог простора имплементирана је у немачки књижевни дискурс упоредо са освајањем афричког тла и спровођењем насилне колонијалне политике Немачког царства. Иако је Немачко царство након потписивања Версајског споразума 1919. године изгубило право на своје колоније, није била изгубљена нада да ће власт над њима током 20-их и 30-их година 20. века бити изнова успостављена. Теорије о белој и црној раси, као и идеје о освајању новог простора за немачки народ преточене су у бројне памфлете, новинске чланке, као и популарна дела колонијалне књижевности. У раду ће бити дат преглед развоја немачке колонијалне књижевности са циљем да се укаже на постојаност идеје о колонизацији и расној неједнакости која је упркос историјско-друштвеним превирањима у знатној мери обликовала немачки књижевни дискурс прве половине 20. века.

Кључне речи: колонијализам, немачка колонијална књижевност, колонијална пропаганда, колонијална фантазија, раса, Африка

Клица жеље за откривањем, заузимањем и потчињавањем далеких простора који ће касније постати колоније великих светских сила приметна је не само на географској карти, већ у извештајима испрва малобројних светских путника које је најпре случај, а касније и намера навела на истраживање далеких области до тада једва познатих европском искуству. Европској јавности су најзначајнији и најдоступнији били путописи енглеског новинара Хенрија Мортон Стенлија који је у другој половини 19. века пошао пут Африке у потрази за Дејвидом Ливингстоном, мисионаром и истраживачем Африке, о чему је Стенли писао у књизи *Како сам нашао Ливингстона*. Његова касније објављена

1 natasa.rakic@filum.kg.ac.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир (178018)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дела попут *У шамној Африци* и *Кроз мрачни континент*³ у којима се осим путописног и авантуристичког слоја откривају и размишљања која спадају у домен расистичких могу се сматрати показним примером имплементације колонијалне мисли у књижевно-популарни дискурс.

Пут Африке су се од средине 19. века отиснули немачки истраживачи и етнологзи који су своје виђење непрегледне и до тада недовољно истражене Африке изнели у виду стручних књига, путописа и новинских чланака⁴. Густав Нахтигал је своје путописне делове средишњим делом афричког континента забележио у књизи *Сахара и Судан: Резултати шестогодишње путовања по Африци*⁵. Хајнрих Барт, немачки историчар и истраживач Африке, аутор је бројних публикација у којима је испрва писао о тамошњим догађајима и открићима, да би касније фокус његовог истраживања било остваривање економске добити на афричком тлу. Са друге стране, немачки етнолог Лео Фробенијус водио је 13 експедиција по афричком континенту са намером да открије дубљу повезаност свих култура. Истовремено се залагао за очување аутентичности сваке од њих. Георг Аугуст Швајнфурт, немачки ботаничар, објавио је у истом периоду неколико књига у којима је писао о изузетном биљном богатству Африке. Многи истраживачи из 19. века који у овом раду нису поменути дали су свој допринос развоју тзв. етнографске књижевности у Немачком царству. У оквиру књижевности која почива на етнографским налазима, покренута су питања о настанку и развоју човечанства и људске расе која су се ослањала на популарну књигу *Постанак врста* Чарлса Дарвина. На темељима идеје о различитим ступњевима у развоју човечанства изградила се идеја о различитим расама која ће, посредством идеолошких струјања, постати најважнији маркер у конституисању немачког идентитета.

Након Берлинске конференције 1885. године на којој је обелодањено укључење Немачког царства у трку за новим просторима, приметна је промена тема које се обрађују унутар књижевног дискурса. У периоду трајања немачке колонијалне експанзије, односно, до

3 Henry Morton Stanley (1872), *How I Found Livingstone: Travels, Adventures and Discoveries in Central Africa: Including an Account of Four Months' Residence with Dr. Livingstone*, Scribner, Armstrong & Company; Henry Morton Stanley (1878), *Through the Dark Continent; Or, The Sources of the Nile: Around the Great Lakes of Equatorial Africa and Down the Livingstone River to the Atlantic Ocean*, Sampson Low, Marston, Searle, Rivington.

Henry Morton Stanley (1890), *In Darkest Africa; Or, The Quest, Rescue, and Retreat of Emin, Governor of Equatoria*, Scribner: Armstrong & Company.

4 У колоније које су биле под управом Немачког царства убрајају се не само афричке земље Немачка југозападна Африка, Того, Камерун, Немачка источна Африка, већ и области у Јужном мору, односно, острва која су спадала под област Немачке Нове Гвинеје (Маршалска острва, Каролинска острва, Палау и немачка Самоа). С обзиром на то да је преглед колонијалне књижевности о освајању афричког тла изузетно обимна тема у односу на релативно мали број књижевних дела о освајању азијског тла, фокус овог текста ће бити на немачкој колонијалној књижевности о Африци.

5 Gustav Nachtigal (1889), *Sahara und Sudan. Ergebnisse sechsjähriger Reisen in Afrika*, Berlin: Weidmann, Wiegand & Parey.

потписивања Версајског споразума 1919. године, повећан је обим књижевних дела стављених у службу колонијалне пропаганде. Осим функције ширења мисли о територијалној колонизацији кроз књижевност која се може сврстати у ред белетристике, она је била инструмент путем кога су врло успешно преношене теорије о расној подељености, неједнакостима међу расама и доминацији беле расе спрам црне и жуте, па се закључује да је колонијална књижевност била у служби оправдања колонијалног насиља.

Потписивањем Версајског споразума и губљењем права на колоније Немачка није изгубила наду да ће повратити исте под своје окриље и наставити да их експлоатише. У периоду до почетка Другог светског рата објављивана су, иако у мањем обиму, дела која се могу сврстати у ред колонијалне књижевности кроз која је заговарана идеја о поновном освајању нових простора. Док се у делима написаним пре и током периода активног спровођења колонијалне власти Немачког царства уочава наглашавање расних, класних, културних и економских разлика између Немаца и колонизованих народа, у делима насталим у периоду након губитка колонија наглашава се потреба за освајањем новог животног простора који је представљен као егзистенцијална потреба Немачке и њених грађана. Преглед и анализа имплементације колонијалне мисли у немачки књижевни дискурс и промена идеја унутар књижевно-колонијалне пропаганде предмет су овог рада који се методолошки понајвише ослања на дела теоретичара постколонијалних студија.

КОЛОНИЈАЛНИ РАСИЗАМ ЈЕ АКАДЕМСКА КРЕАЦИЈА

Едвард Саид је у књизи *Култура и империјализам* нагласио да је колонијализам био брижљиво припреман код куће од стране интелектуалне и политичке елите (2002: 30). У књизи *Оријентализам* наглашава да су институције научних друштава и научне делатности западног друштва, које је себе поставило као референтни оквир, омогућиле пренос оријенталних, односно, колонијалних идеја које су биле у служби западног интелектуалног поретка који није нудио могућност културне размене између матичне земље колонизатора и колонизованог. Тиме је омогућено конструисање и промоција (негативне) слике Другог.

Саид, као и Фуко, сматра да политика и друштвени односи у знатној мери обликују књижевни, као и научни дискурс (в. Саид 1999). Јан Асман у делу *Моношеизам и језик насиља* наводи да сваком насиљу претходе процеси ескалација у форми комуникације, као и у језику (2009: 9) и да се оно спроводи путем језичких, реторичких ексцеса. На тај начин Асман указује на важну улогу коју, пре свега, интелектуална елита игра у процесу креирања, преношења и реализације идеолошке

мисли. У истом тексту Асман наводи да „проповедници и идеолози, научници и научнице, публицисти и публицисткиње припремају тај терен” (исто) на коме ће се касније спровести насиље што, пренесено на раван заматања колонијалне мисли и њене реализације, одговорност ставља на плећа интелектуалне заједнице. Роберт Јанг посвећује цело поглавље своје књиге *Колонијална жудња* питању саучесништва културе у процесу колонизације. Анализирајући дела *Култура и анархија* Метјуа Арнолда⁶ и *Култура и груштво 1780–1850*. Рејмонда Вилијамса⁷ у којима се истиче друштвена функција културе и њена улога у подстицању друштвених промена, Јанг наглашава да се Арнолдово и Вилијамсово окретање од књижевности и естетике *per se* ка нечему изван њих могло окарактерисати као „жудња за колонизирањем, настањивањем, култивирањем, не само књижевности као такве, већ и предмета књижевности, вањског света, а тако онда и његова инкорпорирања унутар институција културе” (Јанг 2012: 113). На примеру ширења колонијалне мисли уочава се да је колонијализам, као и свако друго идеолошко струјање, ствар институција, односно, књижевних академија, школа, цркве и саме државе која даје легитимитет ономе што се у оквиру институција спроводи.

Истраживачки походи ка афричком тлу били су организовани и идејно и финансијски подржавани од стране Немачког царства још у периоду пре одржавања Берлинске конференције. Може се утврдити да су како истраживачки, односно, етнографски извештаји настали као плод тих путовања, као и романескна остварења страних писаца попут Данијела Дефоа, Радјарда Киплинга и Џозефа Конрада утицала на свест грађана западног друштва који су жудели за освајањем других простора заведени сликом тајанствених предела које настањују људи другачији од њих. Званичним укључењем Немачког царства у „трку за колонијама” дат је легитимни оквир колонијалној мисли која се, између осталог, исказала кроз бројна књижевна дела. Анализом истих увиђа се богата палета идеја о начину заузимања новог простора, који настањују бића о којима се извештава кроз стереотипе, дискриминаторне и расистичке језичке конструкције. Приметно је да је легитимацијом колонијалног покрета етнографску таксономију заменио расистички дискурс о Другом који је презентован кроз књижевна остварења. Јанг додаје у књизи *Колонијална жудња* да „ни до данас није освијешћена јасна чињеница да је модерни расизам био академска креација. Ми се овде бавимо доминацијом расне теорије која је тако раширена да је дјеловала попут идеологије, прожимајући и свесно и имплицитно ткање готово свих области размишљања својега времена” (2012: 129). Цветан Тодоров је у студији *Ми и други – француска мисао о људској разноликости* понудио преглед развоја идеологије колонизације још

6 Arnold, Matthew, *Culture and Anarchy* (1869), ed. J. Dover Wilson (Cambridge: Cambridge University Press, 1932)

7 Williams, Raymond, *Culture and Society, 1780–1850*, London: Fontana Press 1983.

од времена просветитељства (в. Тодоров 1994). Арсенијевић Митрић његов рад дефинише као преглед „једне универзалистичке идеологије колонизације” (2016: 15) у оквирима које су се од периода просветитељства одређене предрасуде преобратиле у „научна” утемељења. О такозваној научној утемељености расних предрасуда у расној теорији која је један од стубова колонизације говорио је и Еме Сезер пре Јанга и Тодорова (в. Арсенијевић Митрић 2016: 40). У студији *Расправа о колонијализму* Еме Сезер проговара о европским интелектуалцима који су свесрдно и јавно подржавали колонијалну праксу, као и колонијалну и расну идеологију, наглашавајући да се скоро па није могао чути ниједан глас против тога (в. Сезер 2015: 33–50).

Вармболд је у студији *Немачка колонијална књижевност* (1982) исту дефинисао на следећи начин:

Колонијална књижевност је пропагандна књижевност. Она је служила едукацији о „заштићеним подручјима”, рекламирању радова у оквиру колонијалних друштава и посебно оправдању немачке експанзивне политике. [...] Колонијална књижевност је инструментализована књижевност. Колонијална удружења и њихови заговорници подржавали су објављивање и дељење штива које подржава њихове идеје. Колонијална књижевност је масовна књижевност. [...] То је тривијална књижевност. Аутори представљају својим читаоцима један свет састављен од клишеа. Иза стереотипне афричке кулисе боре се стереотипни национални „хероји” за остваривање једне псеудо-идиле. [...] Колонијална књижевност је књижевност „крви и тла”. Напор немачких аутора да документују немачко право на колоније водило је ка преузимању идеологије „крви и тла”. Тако да ништа није стајало на путу увезивања колонијалне књижевности са „књижевношћу” националсоцијализма” (1982: 35).⁸

Вармболдова опширна дефиниција колонијалне књижевности указује на њену суштину, односно, идеолошку подлогу на којој се она развија. Као таква, она је преплављена „туђим” идејама и самим тим не врши ни естетску, ни васпитну функцију, већ постаје средство којим се управља народним масама. Циљ није само учвршћивање немачког идентитета на основу бенефита остварених освајањем територија током процеса колонизације, већ се као циљ намеће и имплементација идеје о надмоћној немачкој раси. Теодор Ален је са малом разликом тумачио колонијални покрет. По њему, колонијализам није био само идеологија, већ доминантно социјално понашање (Ален и Пери 1994: 32). Постаје разумљиво, стога, да су колонијалне идеје продрле у све поре немачког друштва и као такве су обликовале и књижевно-културни дискурс.

8 Све цитате са немачког језика превела је ауторка рада.

НЕМАЧКИ КОЛОНИЈАЛНИ РОМАН У СЛУЖБИ КОЛОНИЈАЛНЕ ПРОПАГАНДЕ

У немачком колонијалном роману у коме се проговарало о колонијалном походу на афричко тло, Африка је била представљена као место новог почетка, односно, Фукоовом терминологијом ближе одређено, она је била простор хетеротопија (в. Фуко 2013), празан простор означен јарком бојом на карти која призива Немце да је освоје. Освајање би требало не само да донесе материјалну добит Немачком царству, већ да допринесе изградњи и оснаживању немачког националног идентитета. Процес грађења немачке нације који је у уској вези са колонијалним походима истакао је у први план појмове попут колективног идентитета, немачког народа, немачке културе и немачке расе. Развој немачког идентитета чије етаблирање, урушавање и колапс је могуће пратити кроз дијахронијски пресек дела колонијалне књижевности, морало је да почива на дихотомним структурама доминантан – потчињен, владар – роб, бело – црно итд. како би се истакла доминантност беле расе. Књижевност и уметност уопште понудили су се као ненадмашно средство у преношењу таквих идеја које почивају на расним теоријама.

Како је колонијална књижевност као посебан жанр упитна, још теже за јасну диференцијацију су такозвани поджанрови исте, односно, тематске области које су истакнуте у делима која припадају колонијалној књижевности. Званичном временском одредницом у којој је колонијална књижевност као таква дефинисана може се сматрати период активних колонијалних похода Немачког царства, односно, период од 1885. до 1919. године. Приметно је, међутим, да су колонијалне идеје биле присутне и, иако модификоване, активно пропагиране кроз књижевна остварења скоро до почетка четрдесетих година двадесетог века. Сузан Цантоп сматра да је ово доказ да су се немачке идеје о колонизацији више ослањале на фантазију, него на реалне околности (в. Цантоп 1998).

Извештаји бројних путника, истраживача, научника и мисионара изнедрили су слику једне тајанствене, инспиративне, у исто време опасне и задивљујуће Африке. Велики број Немаца се добровољно пријавио да се отисне пут исте са задатком да се бори за освајање новог простора за свој народ, као и за то да обезбеди своју егзистенцију на новом тлу. Иако се из извештаја Рајнских мисионара⁹ врло мало и кроз призму негативних атрибута сазнавало о животу људи који настајују Африку, сусрет немачких досељеника и афричких домородаца на

9 Рајнско мисионарско друштво делало је од 1828. до 1971. године. Прва мисионарска станица на афричком тлу основана је 1829. године у области Рта добре наде, да би се убрзо проширила и у област будуће колоније – Немачке југозападне африке. Рајнски мисионари послати су са циљем покрштавања домородачких племена, као и припремањем терена за будућа војна деловања.

афричком тлу није испрва, како се у Царству очекивало, изнедрио сукобе већих размера. Напротив, при сусрету два народа истакнуто је више заједничких него супротних особина. Пољско-енглески писац Џозеф Конрад, у роману *Срце шаме* (1899), представља искуство сусрета са Африканцима, посредством приповедача Марлоуа, на следећи начин:

Не они нису били нељудски. Хм, знате, то је било најгоре – та сумња да они нису нељудски. Човек би полако долазио до тог закључка [...] али човека је узбуђивала баш та помисао на то да су они људски – као и ви – помисао на далеко сродство са том страсном буком (2004: 78).

Слични визуру, забележену у збирци новела под називом *Јужна Африка: Парче немачке историје. Извештаји од 1908–1922. године*, проналазимо код немачког програмског писца Ханса Грима:

ако се гледа како се Европљанин генерално сусреће са црним и смеђим човеком из Африке, који је последњих деценија постао позната појава свима путем слика, кроз новине и уживо сусрете, наилази се готово на прецењеност или на потцењивање [...] За једног је он „такође особа која на крају неће мислити и надати се и волети и мрзети много другачије од нас”, а за другог је „пола дете, пола мајмун са плитком главом и плитким срцем”. Истина није у средини (1978: 57).

Грим је описао два екстрема из спектра емоција и мисли које се јављају при сусрету белог и црног човека. Како је он запазио, а то се показало на бројним примерима забележеним пером писца, новинара и истраживача, сусрет са Африканцима Европљанина није могао оставити равнодушним. У њима се могла родити емпатија или нетрпељивост. И једна и друга крајност захтевале су одређен ближи контакт са Африканцима који, према законима колонизације и теорије расе на коју се она ослањала, није био пожељан облик понашања.

Од зачетака колонијалне књижевности њени аутори деловали су у складу са идејом да је појединачни идентитет изузетно важан чинилац колективног идентитета и да се преноси путем културних образаца. У складу са таквим виђењем, амбивалентна веза између дошљака и домородаца о којој је говорио Конрад морала је да буде прекинута прокламовањем такозване политике чишћења која је почивала на чишћењу немачке расе, одржавању чистог немачког идентитета и чишћењу дошљака и простора који они насељавају. Политике чишћења су најдубље усађене у колонијализам, наводи Јанг (в. Јанг 2003). Оне одржавају сталну дихотомију између колонизатора и колонизованог, омогућавају рефигурацију идентитета и одржавају страх од мешања са другима. Прат (в. 1992) сматра да је тешко одржавати чист идентитет у зони контакта каква је једна колонијална ситуација, јер је идентитет увек угрожен културним сусретом и разменом. Кроз идеју о чистом идентитету, говорило се о доминантној раси Немаца. Мек Клинтон наводи да је „раса постала гранични маркер” (в. Мек Клинтон 1995),

односно, сила која покреће социјалне, политичке и културне процесе у циљу стварања дисциплинарног друштва¹⁰.

Немачком царству је тешко полазило за руком да контролише сексуалне контакте у својим колонијама, па се књижевност показала као плодносно поље за преношење идеја о одржању расе чистом. Осим идеје о освајању нових простора и похвале начина на који су немачки досељеници и војници организовали живот на афричком тлу, колонијалну књижевност прве декаде 20. века одликује „прихватање утопије мешања, при чему је књижевни примитивизам био најистакнутији пример таквих визија”, наводи Блум (2017: 46). Парадоксално, у циљу промовисања идеје о чистој раси и спречавања мешања раса, неопходно је било да се кроз књижевност говори о сексуалној жељи и сексуалном контакту између колонизатора и колонизованог. Јанг сматра да је „историјска веза између језика и секса била темељна. И једно и друго производили су оно што се називало „хибридним” облицима [...] што се проматрало као отелотворење пријетећих облика перверзије и дегенерације и постало основа бескрајних метафоричких проширивања у расноме дискурсу друштвеног коментара” (2012: 27).

Роберт Милер, Фрида фон Билон, Ханс Грим, Густав Френсен и Карл Штернхајм били су само неки од писаца који су били заинтересовани за дугорочне последице расног мешања, о чему су писали у својим романима. Већина дела колонијалне књижевности написана је по сличном моделу – протагониста романа је представник свог народа и своје расе. Кроз доживљен или замишљен сексуални контакт он не прља само своје тело, већ и своју крв, односно, расу и није више достојан припадник свог народа. Како би се додатно нагласила штетност контакта са колонизованим, у романима се као мотив јавља смрт протагонисте, односно, тежак живот, неизвесна будућност, па чак и смрт детета које је плод забрањеног односа. У бројним романима је сексуални однос између беле жене и тамнопутог колонизованог приказан као последица силовања или другог облика злостављања, при чему је очигледно да је циљ било застрашивање жена како би се избегли контакти са црним мушкарцима. Са друге стране, однос између белог мушкарца и црне жене није приказан у тако насилном контексту, али је означен као социокултурна дегенерација. У књижевним текстовима се при описивању сексуалног контакта између белог човека и црне жене говори о процесу изобличења, поцрњења, настајања црним, дегенерисаним (нем. *Verkafferung*). Под овим термином се означавала пропаст индивидуе која неминовно постаје изгубљена јер губи оно што му је његова култура дала. Једини могући облик мешања са колонизованом женом био би скопљен брак, што би, донекле искупило прљање немачког тела.

10 Немачко царство је у циљу спречавања прљања немачке беле расе путем сексуалног односа са домородачким становништвом донело регулативу о забрани мешања раса 1905. у Немачкој југозападној Африци, односно, 1906. године у Немачкој источној Африци.

У бројним колонијалним романима појављује се немачка жена, белкиња која је симбол Немачког царства, реда и исправности. У наслову популарног романа *Алфредове жене* Хане Кристалер¹¹ уочава се полигамни однос између актера романа. У роману се као она која решава ситуацију и доводи ред у хаос појављује Алфредова вереница која долази у Немачку југозападну Африку како би свом веренику сачувала част тиме што би њено присуство онемогућило његово општење са црним женама. Роман Хане Кристалер био је позив немачким женама да испуне своје супружничке обавезе и отисну се пут немачких колонија како би биле уз своје веренике и мужеве и тако сачувале чистоћу немачке расе. Чест мотив у колонијалним делима – романима и новелама – Ханса Грима био је љубавни однос између немачког колонизатора и домородачких жена. У једној од најчитанијих новела, *Како је Греџа пресјала да буде дете* (1913)¹², Грим приказује интензивно сексуално искуство белог господара и црне девојке Елен која је испрва била под његовом заштитом. Њена егзотичност, путеност и заводљивост су експлицитно описани што би требало да укаже како на постојање фасцинације телом црних жена код белих мушкараца, тако и грешком коју мушкарци чине ступајући у однос са њима. Грета, ћерка белог колонизатора Тројна, и сама упада у замку заноса према црном младићу Алфреду. Она почиње да сања о блиском телесном контакту са њим. Међутим, Грета се показује као моћнија и рационалнија од белог мушкараца, свог оца, и решава њихову ситуацију тако што убија Елен и Алфреда. Бела жена се и на овом примеру показује као стални и изузетно моћан топос у немачкој књижевности. Рихард Киас пише оду немачкој жени и њеној мисији у роману *Са греша сазнања* (1911):

Ти за нас ниси било каква мала бела жена која следи своје инстинкте и нагоне и иде из руке у руку других мушкараца попут црних жена. Ти си за нас бела жена! Жена која има да испуни своју мисију, послата нама да контролише нашу судбину [...] да нас увери у унутрашњу лепоту и чистоту беле жене и светост и стабилност брака! Мораш имати веру у себе како би нас одвојила од ужитка у рукама црних жена, како бисмо ми били јаки мушкарци за нашу расу и твоју децу (Киас 1911: 259).

У очито програмској књижевности истиче се значај беле фигуре и одржавање њене белости и чистоте како на нивоу физичког изгледа, тако и на симболичкој равни. Одржавање чистим индивидуалног тела значи одржавање колективног тела и духа чистим. Чест мотив у делима колонијалних писаца је управо чин чишћења услед контакта са црнцима. Он се јавља на симболичкој равни у виду изјава попут „долазим овде са највишим циљем, а то је да се вратим кући *чишћих*

11 Hanna Christaller (1904), *Alfreds Frauen. Novelle aus den deutschen Kolonien*, Stuttgart: Franckh'sche Verlagshandlung.

12 Hans Grimm (1913), *Wie Grete aufhörte, ein Kind zu sein*, in: *Südafrikanische Novellen*, Lippoldsberg: Klosterhaus-Verlag.

руку” (Јингерс 1924: 46) [подвукла Н. Р.] што се може протумачити као знак да ће протагониста деловати у складу са највишим моралним уверењима немачке расе. Са друге стране, у бројним романима приказан је ритуални чин прања тела као процес физичког скидања нечистоће и избељивања коже услед контакта са људима црне боје коже. Како би се додатно нагласила доминација беле коже, поједини аутори су у новеле и романе уткали жељу тамнопутих Африканаца да буду бели. Ото Штесл проговара у колонијалном роману *Ђерка црној краља*¹³ о жељи ћерке црног поглавице да избели своју кожу како би била допадљивија немачком лекару који ју је са собом повео у Европу, али и да би се уклопила у европско друштво. Идеја о томе да је једино исправно бити белац и да сви други желе да буду бели, без обзира на то да ли то повређује њихов дух, културу и историју, приказано је на слици *Прање црнкиње* (1841) немачког сликара Карла Јозефа Бегаса која је током периода активне колонизације коришћена у пропагандне сврхе.

На Бегасовој слици приказана је млада, гола девојчица плаве косе и беле пути коју купа тамнопута жена, највероватније служавка. Истовремено, девојчица трља образ црне жене у намери да јој спере црну боју са коже што се служавки допада¹⁴.

Како Франц Фанон у студији *Црна кожа, беле маске* наводи, западњачко друштво је пред црнца/црнкињу ставило императив –

13 Otto Stoessl (1910), *Negerkönigs Tochter, Eine Erzählung*, München: Georg Müller.

14 Фотографија је доступна на <https://www.meisterdrucke.com/kunstdrucke/After-Carl-Joseph-Begas/666026/Die-Mohrenwäsche.html> (преузето 05.04.2022).

начинити се белим или нестати (наведено у Арсенијевић Митрић 2016: 62). У оквиру програма немачке колонијалне књижевности се интензивно говори о томе, а на питање да ли црна жена ступањем у сексуални или неки други однос греша, да ли је њој начињена штета и да ли бели мушкарац или жена прљају и изобличују њено тело, није дат одговор. Фанон у истој студији анализира улогу црне жене која проживљава замишљено или стварно љубавно искуство са белим мушкарцем и наводи да се из њеног понашања ишчитава жеља да стапањем са белим мушкарцем и она постане бела (в. Фанон 2015). Књижевни мотив прања и избељивања постаје рефлексија колонијално расистичког наратива.

Идеји о одржању расе чистом, придружена је и идеја о освајању новог простора. Један од представника колонијалне књижевности која обрађује тему освајања простора је Густан Френсен¹⁵, програмски писац Немачког царства и, касније, Трећег рајха. Кроз његова дела која су штампана у великом броју пропагиране су колонијалне, расистичке и антисемитске идеје¹⁶. Упркос томе, Френсен је уживао велики углед у немачком друштву и био је номинован за Нобелову награду за књижевност. У једном од његових најзапаженијих колонијалних романа, *Петер Морово њушовање на Немачки југозапад*, Френсен описује акције немачких трупа у циљу гушења устанка народа Хереро и Нама. Немачке трупе представљене су као херојски колектив немачког народа који верно служи отаџбини и испуњава све радње усмерене ка очувању њене моћи. Кроз овај роман осликано је афричко друштво као друштво оних негативних, примитивних и нежељених, док се немачке трупе, које гушењем устанка чине злочин над домородачким становништвом, приказују у позитивном светлу. Френсенов роман написан је 1906. године, само годину дана након почињеног геноцида над народом Хереро¹⁷. С обзиром на начин и тему која се у оквиру њега обрађује, закључује се да је Френсенов роман настао како би оснажио идеју о доминантности немачке расе и да би предупредио могуће немире у Немачкој уколико би се сазнало за акције немачких трупа на тлу Немачке југозападне Африке. Африканци, односно, припадници

15 У преко 15 немачких градова постоје улице које носе име овог колонијално-нацистичког аутора. У јеку актуелних постколонијалних струјања на тлу Немачке, расправља се о промени назива истих.

16 На сајту немачког народног виртуелног музеја, <http://vimu.info> (приступљено 04.04.2022), уз име Г. Френсена пише да је заговарао колонијализам, националсоцијализам, убијање људи и деце са посебним потребама, као и то да је правдао и хвалио колонијални и националсоцијалистички терор, политику и пропаганду.

17 Прокламацијом генерала Фон Троте, који је предводио немачке трупе, наређено је да се сваки слободан Хереро ухвати, одведе у радни логор или протера. Прокламацијом је било дозвољено убити сваког слободног Херера који се не би повиновао немачкој власти. На крају, преостали припадници племена Хереро протерани су у пустињу Омахехе у којој су умрли од глади, жеђи и болести. Ретки извори воде који су им били доступни били су затровани. Овом акцијом немачких трупа истребљено је, како се процењује, 80% Хереро популације. Процес признавања геноцида над народима Хереро и Нама званично је окончан 2021. године.

племена Херера приказани су као лењи јер „нису направили ништа попут нас, ни куће, ни бунаре” (Френсен 1906: 200). Немци су, за разлику од њих који живе у „земљи мајмуна (нем. Affenland)” (исто), били они које је Бог пустио да победе овде „зато што смо племенит народ и гледамо унапред. Али то овом црном народу не значи много. Морамо учинити све да постанемо још бољи и опрезнији пред свим народима света. Свет припада способнијима, свежијима. Ово што се дешава је Божја праведност” (исто), закључује Френсен при крају романа. У првој декади двадесетог века настао је велики број књижевних дела која су написали директни учесници колонијалних похода, као и оних који су као фармери искусили живот на афричком тлу. Премда аутори ових дела нису била звучна имена немачке књижевне сцене и њихови романи нису допрли до ширих читалачких кругова, они су важно огледало немачке интензивне колонијалне и расне идеологије на којој је почивала књижевност тог времена.

Почетком двадесетог века се у немачким књижевним круговима не чују гласови који говоре против процеса колонизације и који би били директни критичари исте. Насупрот томе, крајем прве декаде, а нарочито после губитка колонија и слабљења агресивне колонијалне пропаганде у јавности је објављен одређени број уметничких остварења као плод рада немачке антибуржоаске уметничке авангарде. У оквиру њих се проговарало о идеји мешања раса као о нечему позитивном, нечему што није опасност за немачку крв, већ је позитивно за превазилажење раније наметнутих граница. Једно од таквих дела је роман *Између раса* Хајнриха Мана¹⁸. Протагонисткиња романа, Лола, плод је љубави између Бразилке и Немца. Она је поносна на своју помешану крв јер је „од мајке Латинаоамериканке наследила темперамент, а од оца Немца темељност” (Ман 1907: 132). Романи Роберта Милера и Карла Штернхајма говоре о бројним могућностима које би стапање раса изнедрило. Они су написани са идејом да је кроз уметност могуће превазићи друштвено наметнуте оквире. Блум (в. Блум 2017) наводи да је у оквиру немачког експресионизма и примитивне књижевности актуализована и модификована идеја о расном мешању и да су уметници на тој идеји развијали поетолошке концепте и социјалне утопије.

Након окончања Првог светског рата у обзир није долазило помирење са чињеницом да Немачка више нема колоније. Конрад Аденауер је охрабривао своје истомишљенике речима да је Немачкој потребно више простора и колонија да би она била јака земља¹⁹. Медији и културна сфера двадесетих и почетка тридесетих година двадесетог века била је преплављена апелима да се Немачка изнова укључи у „трку

18 Heinrich Mann (1907), *Zwischen den Rassen*, München: Albert Langen Verlag.

19 Тврђња да је Немачка профитирала од својих колонија није тачна јер је, према проценама, Немачка била у великом финансијском губитку због финансирања колонијалних похода. Извор: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1117462/umfrage/wirtschaftlicher-nutzen-deutscher-kolonien/> (15.04.2022)

за колонијама”, чиме би се њена снага и моћ показали целом свету који сада гледа на Немачку као на губитника. У ту сврху поново су оживела бројна колонијална удружења која су активно организовала скупове, колонијалне изложбе и представе. Идеја о поновној колонизацији заснивала се на фантазији о колонијама. Упркос томе, идеја о поновној власти у колонијама и природном и расном праву Немаца на исте приказана је у малобројним романима који се могу сврстати у групу колонијалне књижевности. Роман који се посебно издваја је *Народ без простиора* Ханса Грима²⁰ у коме је потреба за новим простором у Африци представљена као суштински проблем немачког народа након Првог светског рата. Курт Тухолски је ову књигу назвао „једном од Библија немачког народа” коју је написао „човек који је пре рата живео у Немачкој југозападној Африци и пре рата написао неколико изванредних романа, али после рата, то је ушло у њега; као и сви Немци, лош губитник, свој пораз је преокренуо у метафизичку раван и написао овај роман [...]” (Тухолски 2012: 145). Роман је саздан од расних представа о доминантности немачког човека, о његовом праву и потреби, иако не реалној, за новим простором које ће он населити и оплеменили. Имајући у виду да је роман настао у време након губитка права на колоније, постаје јасно да је он написан са циљем да оживи идеју о колонизацији. У исто време објављено је неколико романа у којима се на другачији начин приступа теми повратка колонија под окриље Немачке. У романима попут *О домовини и живоју. Судбине једне немачке фармерке у Јуџоајадној Африци*²¹ говори се о жалу због губитка колонија које су представљене као земље у којима су протагонисти провели најлепши део свог живота. Они се са радошћу и тугом сећају безбрижног периода свог живота када су били слободни у нестварно лепом афричком пространству.

Тридесете године двадесетог века обележене су укрштањем елемената колонијалне и нацистичке идеологије, од којих је колонијална доживљавала свој пад, док је нацистичка била у успону. Заједничке тачке обе идеологије биле су теорије о доминацији беле расе и потреба за новим простором што је осликано у делима бројних интелектуалаца који су се приклонили новој нацистичкој идеологији²². Објављивање књиге *Раса и држава* Ерика Фегелина²³ учврстило је немачки појам расе као идеје водиље која се рефлектује у интелектуално-историјско-културном наративу. Фегелин је расу уздигао до митске димензије и она више није почивала на биолошко-научној основи као у доба колонијализма. Немачко тело појединца, односно, колектива, било је

20 Hans Grimm (1926), *Volk ohne Raum*, München: Abert Langen.

21 Lydia Höpker (1925), *Um Scholle und Leben. Schicksale einer deutschen Farmerin in Südwest-Afrika*. Minden: Wilhelm Köhler.

22 У оквиру немачких постколонијалних студија се интензивно изучава узрочно-последична веза између колонијализма и нацизма.

23 Eric Voegelin (1933), *Rasse und Staat*, Tübingen: Moohr.

схваћено у духовној равни. Био је превазиђен страх од мешања раса на физичком нивоу и замењен је страхом од дегенерације на нивоу енергије и форме. Радови немачких теоретичара расе, попут Паула Шулцеа Наумбурга и Алфреда Розенберга, допрли су до широких маса. Наумбург је у књизи *Уметности и раса*²⁴ инсистирао на томе да се уметничка чистоћа базира на одсуству расних странаца у њој. Розенберг је у књизи *Мити двадесетог века*²⁵ нагласио важност очувања расе и тзв. расне душе која је израз сваког појединца. Розенбергова интерпретација расе и смештање исте на спиритуалну раван пронашла је пут до многих писаца који су усвојили идеју о неприхватању Другог и њу начинили главним мотивом књижевности која, због политичке ситуације у земљи, више није била колонијалне, већ антисемитске оријентације.

ЗАКЉУЧАК

На основу дијакхронијског приказа развоја колонијалне књижевности у Немачкој, која је упркос стварном губитку права на колоније и даље била важан део немачког културног и социјалног миљеа, уочава се да је она обављала функцију преносиоца не само колонијалних визија у виду потребе за освајањем новог простора, већ и функцију преносиоца расне теорије. То смешта колонијалну књижевност у раван пропагандног средства што, у одређеној мери, утиче на њену естетску и васпитну функцију. Објављивање књижевних дела након 1919. године која се по тематици сврставају у ред колонијалне књижевности, показатељ је да су колонијалне и расне теорије опстале упркос политичким и друштвеним превирањима. Укрштање колонијалних и нацистичких идеја током тридесетих година двадесетог века рефлектовало се кроз књижевни наратив што пред историчаре и теоретичаре књижевности поставља изазов у оквиру кога би требало дубље испитати повезаност колонијализма и нацизма, као и последица које је изазвала инструментализација књижевности тог времена ради пропагирања актуелних идеолошких стремљења.

Литература

Ален и Пери 1994: Т. W. Allen & J. B. Perry, *The Invention of White Race, Bd.1: Social Oppression and Social Control*, London: Verso Books.

Арсенијевић Митрић 2016: Ј. Арсенијевић Митрић, *Terra amata vs. terra nullius: дискурс о (посл)колонијализму у делима Б. Воніара и Ж. М. Г. ле Клезиоа*, Крагујевац: ФИЛУМ.

24 Schultze Naumburg (1928), *Kunst und Rasse*, München: Lehmanns Verlag.

25 Rosenberg Alfred (1930), *Der Mythos des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit. Hoheneichen*, München.

- Асман 2009: J. Asman, *Monoteizam i jezik nasilja*, Loznica: Karpos.
- Блум 2017: E. Blome, *Fantasies of Mixture, Politics of Purity: Narratives of Miscegenation in Colonial Literature, Literary Primitivism and Theories of Race (1900–1933)*, in: L. Day and O. Haag, *The Persistence of Race: Continuity and Change in Germany from the Wilhelmine Empire to National Socialism*, New York and Oxford: Berghahn Books, 44–64.
- Вармболд 1982: J. Warmbold, *Deutsche Kolonial-Literatur: Aspekte ihrer Geschichte, Eigenart u. Wirkung, dargest. am Beispiel Afrikas*, Lübeck: Eigendruck.
- Грим 1978: H. Grim, *Südafrika: Ein Stück deutscher Geschichte, Berichte aus den Jahren 1908–1922*, Lippoldsberg: Klosterhaus-Verlag.
- Јанг 2012: R. J. C. Young, *Kolonijalna žudnja – Hibridnost u teoriji, kulturi, rasi*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Јингер 1924: N. Jünger, *Rodenkapp Söhne. Deutscher Kolonialroman aus Bremens Vergangenheit und Zukunft*, Wismar: Hinstorffer Verlagsbuchhandlung.
- Киас 1911: R. Küas, *Vom Bau der Erkenntnis. Deutscher Kolonialroman*, Leipzig: Verlags- buchhandlung von Paul List.
- Конрад 2004: Ц. Конрад, *Срце шaме*, Београд: Народна књига.
- Мек Клинток 1995: A. Mc Clintoc, *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Прат 1992: M. L. Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writings and Transculturation*, New York: Routledge.
- Саид 1999: W. E. Said, *Orijentalizam: Zapadnjačke predodžbe o Orijentu*, Sarajevo: Svjetlost.
- Саид 2002: W. E. Said, *Kultura i imperijalizam*, Beograd: Beogradski krug.
- Сезер 2015: A. Sezer, *Rasprava o kolonijalizmu*, Beograd: Fakultet za medije i komunikaciju.
- Тухолски 2012: K. Tucholsky, *Ausgewählte Werke und Schriften*, eClassica Verlag.
- Тодоров 1994: Ц. Тодоров, *Ми и групи – француска мисао о људској разноликости*, Београд: I. Čolović-I Mesner.
- Фанон 2015: F. Fanon, *Crna koža, bele maske*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Фуко 2013: M. Fuko, *O drugim prostorima*. <<https://pecanik.net/o-drugim-prostorima/>>. 01.04.2022.
- Цантоп 1998: S. Zantop, *Colonial Fantasies: Conquest, Family, and Nation in Pre colonial Germany, 1770–1870*, London: Duke University.

**Nataša Rakić / KOLONIALPROPAGANDA IM DEUTSCHEN LITERATURDISKURS-
DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS**

Zusammenfassung / Die Idee, dass die Kolonisation notwendig ist, um die deutsche Identität zu festigen, wurde im deutschen literarischen Diskurs Seite an Seite mit der Eroberung Afrikas und der Umsetzung der gewalttätigen Kolonialpolitik des Deutschen Reiches umgesetzt. Obwohl das Deutsche Reich mit der Unterzeichnung des Versailles Vertrags im 1919. seine Kolonien verlor, blieb noch weiter die Hoffnung, dass die Macht in ehemaligen Kolonien wiederhergestellt wird. Kolonialfantasien und die Gedanken über die Eroberung eines neuen Raumes für das deutsche Volk wurden durch zahlreiche Flugschriften, Zeitungsartikel, sowie populäre Werke der Kolonialliteratur populär gemacht. Der Beitrag gibt einen Überblick über die

Entwicklung der deutschen Kolonialliteratur mit dem Ziel, das Fortbestehen der Idee der Kolonisierung und Rassenungleichheit aufzuzeigen, die trotz historisch-sozialer Turbulenzen den deutschen literarischen Diskurs in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts maßgeblich prägte.

Schlagnorte: Kolonialismus, deutsche Kolonialliteratur, koloniale Propaganda, koloniale Fantasie, Afrika, Rasse

Примљен: 10. априла 2022.

Прихваћен за штампу априла 2022.